

מה לתבן את הבר ומה לאותו רשע ולדוד המלך נעים ומירות ישראל, אלא הכוונה שהיה עורך שיר ארוך מאד בכמותו, והיה מתגאה בעצמו בשירו שעולה על שירותיו של דהע"ה, וגם בעיני ההמון הפתאים שאין יודעים סודם של דברים, היה נראה הגנאי הזה, שאותו רשע חיבר שיר גדול יותר משירו של דוד (רש"ש; בן יהודע).

'אפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם את עצמו מן הרבנות שלו' — 'לעולם יהא אדם מסולסל ויעמוד כחומה בצורה לסיבות, ואל יבהל למקרים, ולא יפחית עצמו למאורעותיו אלא יעמוד בשררותו הראוי לו ויסתיר דלותו ומקרי'ו' (המאירי).

ומלבד פרש"י, טעם נוסף יש בדבר, שלא יראה אדם עצמו מתאבל וקובל על דין שמים אלא יקבלו באהבה ובשמחה דרך כבוד (עפ"י מהרש"א).

וע"ע אור הצפון ח"א עמ' קפ — על מידת דרך ארץ, שצריכה להיות טבועה באדם בשורשו, שאפילו בעת סכנה אינה סרה ממנו.

דף צג

'מאי ראיתי הלילה? ביקש הקב"ה להפוך את כל העולם כולו ללילה' — דרש כן מדלא כתיב 'ראיתי בלילה'.

ועוד, תבות אלו באות לאחר לאמר, ומשמע שהן עצמן חלק מהנבואה ולא תאור הזמן שבו התנבא (עפ"י מפרשים).

'שרוקים' — הוא גוון אדום חלש [כמו 'לא כחל ולא שרק'] (ריעב"ץ. וכנראה מכאן בא ה'סיקרא', כמו 'חוט הסיקרא') — ש' וס' מתחלפות.

'אמר רב בעין [הרע] מתו' —

'...והוא על דרך שאמרה הצרפתית לאליהו: באת אלי להזכיר עוונתי — כי כשאחד צדיק גדול — גורם קטרוג על האחרים שעמו שאינן כן. וזה טעם שאמרו ב'חלק' דהנביה מישאל ועזריה מתו אחר כך בעין. ולא חשיד קוב"ה דעביד דינא בלא דינא — ולדעתי חכמי ישראל שבאותו דור, הם שנתנו עיניהם במ להתקנא על מעשיהם הטוב, דבזה נגרם קטרוג עליהם, וכל שחבירו נענש על ידו וכו' — גם הוא נענש על זה גופו. אף שהוא לא פעל רע, לא עדיף מבעלי חיים ודומם דאמרה תורה השחת שרוף וכלה, לפי שבאת לאדם תקלה על ידיהם. ואף דשאני אדם דחס רחמנא עליה, מכל מקום בעידן ריתחא, כשנתעורר הקטרוג על אלו, נתעורר גם על הגורם, לפי שאין הקב"ה רוצה שיוגרם קטרוג על בניו. ועל זה מבקשים 'שלא תעלה קנאת אדם עלי' דאף דהמקנא נענש, גם הוא נענש' (מתוך ישראל קדושים לר"צ הכהן עמ' 98. וכיו"ב כתב בשאר מקומות — ע' מחשבות חרוץ עמ' 134; צדקת הצדיק פד, ועוד).

— ע' ב"מ קז: 'הסיר ה' ממך כל חלי' — אמר רב זו עין. רב לטעמיה דרב סליק לבי קברי עבד מאי דעבד, אמר תשעין ותשעה בעין רעה ואחד בדרך ארץ' (ע' יד רמ"ה).

‘שמואל אמר: ברוך טבעו’ — ‘אין הפירוש כמשמעו, כי דבר זה אי אפשר שיצויר, אבל רצה לומר שהיו נמאסים ישראל בעולם, ומפני שהיו ישראל נמאסים בעולם עד שנדחו כמו דבר שנמאס, שאמרו כי הש"י היה נוהג עמהם כך והם משתחווים לצלם. ואין לך להקשות, כל שכן שהיה ראוי לשאר מישראל שיהיו נטבעים ברוק, ולמה אלו נטבעו ברוק שהרי הם צדיקים — שזה אין קשיא, כי על ידם היה הנס. וגם הם כלל ועיקר ישראל, ולכך היו הם ראשונים להיות נדחים, שהמשפט הוא שהצדיק נתפס בשביל הדור’ (חדושי אגדות מהר"ל. וכבר כתב כן הרמ"ה, שלשון משל הוא לומר שמתו באותה בושה. וע"ע פירושים נוספים בכך יהוידע).

‘מלמד שעשאן כקליות’ — שלא השליכם לכבשן סתם, שאז היו נעשים אפר מיד, אלא הכניסתם לתוך דוד כדרך שעושים לקליות, שיתבזו אחר כך לעיני כל (כן יהוידע).

‘אמרו: יהושע כהן גדול, סברי ליתי יהושע דנפיש זכותיה ומגנא עלן...’ — ע"ע הרחבת הענין במחשבות חרוץ ח (עמ' 60); רסיסי לילה גז (עמ' 167).

(ע"ב) ‘אלא שש סאין’ — רש"י פרש, לפי שאין נמצא בגורן כלי מדה פחות מסאה לכן אין לומר ששה קבין או לוגין. עוד יש לומר כיון שכתוב **‘שש שעורין’** ולא **‘ששה’** — על כרחך פירושו שש שעורים ממש או שש סאים, אבל מדת קב ולוג — לשון זכר הם (מרגליות הים).

‘יודע נגן’ — **‘שיודע לשאול’** — מה לנגינה עם הידיעה לשאול? הוי אומר: נגינה היא התעוררות נפשית, וזוהי גם כן ענין הידיעה לשאול; כדי לשאול צריך להתעורר! (מתוך עלי שור ח"ב שצד. ע"ש בבאור ענין השאלות שבלייל פסח).

‘בר כוזיבא מלך תרתין שנין ופלגא. אמר להו לרבנן: אנא משיח. אמרו ליה: במשיח כתיב דמורח ודאין, נחזי אנן אי מורח ודאין, כיון דחזיהו דלא מורח ודאין’ — קטלוהו’ — במדרש (איכה רבתי ועוד) מובא שנהרג על ידי האויבים. וכן נקט הרמב"ם, וזו לשונו (מלכים יא, ג):
‘ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו’ — אין הדבר כן, שהרי רבי עקיבא חכם גדול מחכמי משנה היה, והוא היה נושא כליו של בן כוזיבא המלך והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח, ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח, עד שנהרג בעוונות, כיון שנהרג נודע להם שאינו. ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת...’

והראב"ד (שם) השיג מכח סוגיתנו, שהחכמים שלחו לבדוקו אם מורח ודאין וכיון שלא עשה כן — הרגוהו.

ופרש הכסף-משנה שנידון זה תלוי במחלוקת החכמים האם בימות המשיח ישתנו הטבעים ויונהג העולם בנסים אם לאו, והרמב"ם לשיטתו שפסק (שם) כשמואל שאין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות, אבל עולם כמנהגו נוהג — לכך נקט כשיטת המדרש שנהרג על ידי אומות העולם ולא ע"י שבדקוהו, כי אינו צריך לעשות אותות ומופתים, כמו שכתב הרמב"ם.
 ובפירוש מגדל עוז (שם) כתב שהרמב"ם מפרש **‘קטלוהו’** אינו מוסב על החכמים כי למה יומת מה עשה, אלא האויבים הרגוהו, וכיון שנהרג הוברר שאינו משיח.

(ולפי זה מה שבדקוהו אם מורח ודאין היה זה כדי לברר בלבד. אך קשה שהרמב"ם כתב מפורשות 'לא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת', ונראה מוכח כמוש"כ הכס"מ שהמדרשות חלוקות. וע"ע להם משנה. ויתכן לומר שהרמב"ם פרש 'דמורח' כלשון מושאל שמרגיש וחש את האמת [ע"ע במובא בב"ב קלג על 'דין אמת לאמתו' אצל רבא גופיה, דאיהו בעל המימרא ד'מורח ודאין'], ואין כאן אות או מופת לא טבעי אלא בדקוהו בחוש זה, וכיון שלא נמצאה בו תכונה זו, נטו ממנו חכמי ישראל ונסתלקה שכינה מעמו וניתן ביד אויב. [גם אפשר שהיה מסכן את שאר העם במרדו ברומאים]. וזהו פירוש 'קטלוהו', לא באופן ישיר.)
 ובשיטת גמרא דידן (והראב"ד) שקטלוהו, פרש הרמ"ה: 'קטלוהו' — איכא למימר דכי האי גונא נביא שקר הוה, דהא משיח ברוח הקדש הוא דמורח ודאין ואיהו כיון דאמר דמשיח אנא ומורח אנא ודאין, הוה ליה נביא שקר ומיחייב קטלא'.
 (ע"ע בספר פרי צדיק לט"ו באב א ד"ה וביתר היה מלכות).

ר'ב אמר סריסים ממש... — כן שיטתו בהרבה מקומות בפירושי המקראות, שלא כשיטת שמואל. ע' במצוין בסוטה יא.

'שנסתרסה עבודה זרה בימיהם' — שעל ידי חנניה מישאל ועזריה נשחט יצר עבודה זרה, כמו שאמרו במדרש שיר השירים רבה (ו ע"ש). [ופעלו זאת על ידי מסירות נפשם על קדושת השם שלא השתחוו לצלם, הגם שלא היה אלא אנדרטא לכבוד המלך, ועל פי דין היה מותר להשתחוות, אלא שרצו לקדש את השם (עתוס' כתובות לג:). וכן בכל דור ודור, על ידי הסייגים שגודרים חכמי ישראל, מתוספת קדושה בישראל ומתבערת טומאה] (מתוך ליקוטי מאמרים לר"צ הכהן עמ' 229).

'ונחמיה בן חכליה מאי טעמא לא איקרי סיפרא על שמיה...' — דרכו של רש"י בכל מקום לכנות את ספר נחמיה — 'עזרא'. וכן יש מכנים עזרא-א' ועזרא-ב' (עפ"י כסא רחמים).
 הנה המקומות שקרא רש"י לספר נחמיה — 'עזרא': ברכות לג: ד"ה ותקנינהו; שם נג: ד"ה במשמע; פסחים ב. ד"ה עד; יומא לא: ד"ה על ידו; סוכה יב. ד"ה צאו; שם טו. ד"ה מעזיבה; ביצה ו. שם ד"ה מימות; שם טו: ד"ה אכלו; כז: ד"ה אין פוסקין; מגילה כה. ד"ה אנשי; כתובות כד: ד"ה התרשתא; ב"ק סא: ד"ה מעזיבה; ב"מ קטז: ד"ה מעזיבה; לעיל סו. ד"ה באומללים; להלן קג: ד"ה ונחמיה; שבועות טו. ד"ה ואעמידה; מכות כג: ד"ה והבאת; חולין קלא: ד"ה בתר. בשום מקום בש"ס [עפ"י בדיקת מחשב] לא הזכיר רש"י 'ספר נחמיה'. רק בשמואל (א ו, יח) ובאיוב (לח, כח) כתב רש"י 'ספר נחמיה'.

'מפני שהחזיק טובה לעצמו, שנאמר: זכרה לי אלקי לטובה. דוד נמי אמר זכרני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך? — דוד רחמי הוא דקבעי' — אף על פי שגם דברי נחמיה היו לבקש רחמים מה' שיזכור לו לטובה — החילוק הוא שנחמיה בקש על פי מדת הדין, זכרה לי אלקי לטובה — כלומר שמגיע לו טובה מצד הדין על פעולתו, ולכן נענש. ואילו דוד אמר זכרני ה'... — בשם הוי' ב"ה בעל הרחמים והחמלה. וזה תירוץ הגמרא: 'דוד רחמי הוא דקבעי' (יערות דבש ח"א דרוש טו ובח"ב סוף דרוש יב).

'מאי שם עולם אתן לו אשר לא יכרת? אמר ר' תנחום: דרש בר קפרא בצפורי, זה ספר דניאל שנקרא על שמו' — אין הכוונה לזכרון השם בלבד, דמאי נפקא מינה לאדם אם יזכרו שמו בעולם הזה.

אבל ידוע כי שם האדם הוא שורש החיות שלו, וזה נשאר על ידי התולדות הנמשכים אחריו, שיש בהם משורש חיותו של האב. וקריאת 'ספר דניאל' על שמו מורה שאותם דברי תורה הכתובים שם, זהו שורש חיות עצמו, ואתה הישארות טובה ומלאה יותר מבנים ומבנות, שאינה אלא הישארות חלקית של שורש האב. והלא עיקר תולדותיהם של צדיקים — תורה ומעשים טובים, כי הם עיקר חיותם, וזה נשאר בעולם הזה, כידוע בפירוש 'שבק חיים לכל חי' (עפ"י פוקד עקרים עמ' 46).

*

'מפני מה לא נקרא ספרא על שמייה? מפני שהחזיק טובה לעצמו' —
'... הרי לך שאין לאדם אפילו להחזיק טובה לעצמו על טובותיו, וכל שכן שלא יתנשא ויגבה בהם.

ואמנם כל זה הוא ממנה שראוי להשיב אל לבו מי שיהיה כאברהם, כמשה, כאהרן וכדוד ושאר חסידים שזכרנו, אבל אנחנו יתומי יתומים, אין אנו צריכים לכל זה, כי כבר יש ויש אתנו חסרונות רבות שאין צריך עיון גדול לראות פחיתותנו. וכל חכמתנו כאין נחשבת. כי היותר חכם גדול שבינינו, אינו כי אם מן תלמידי התלמידים אשר בדורות הראשונים. וזה מה שראוי שנבין ונדע באמת, ולא יזוח עלינו לבנו חנם, אלא נביר שדעתנו קלה ושכלנו חלש עד מאד, הסכלות רב בנו, והטעות גוברת, ואשר נדע אותו, אינו אלא מעט מן המעט. אם כן ודאי שאין ראוי לנו להנשא כלל וכלל, אלא הבושת והשפלות. וזה פשוט' (מסילת ישרים כב)

דף צד

'האי מאן דמבעית... ליקרי קריאת שמע' — אף על פי שאסור להתרפאות בדברי תורה — להגן מותר (כדאמרין בשבועות טו:), וכאן אע"פ שכבר אבעית נחשב בגדר 'להגן' (מהרש"א).

'חזקיה שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך...' — ומדוע באמת לא אמר שירה? — אמר הרי"ם מגור (מובא בשפת אמת ריש בשלה) מאחר והיה ברור ומוחש אצלו השגחת הש"י בכל דבר, עד שלא הגיע להתפעלות מהנס, כי ידע שגם הטבע פועל רק מחיות הש"י, והנסים הנסתרים היו שוים בעיניו כמו הגלויים, לכך היה קשה לו לומר שירה.

טעמים נוספים על מה שלא אמר שירה, ומדוע בשל כך נמנעה גאולת ישראל, ע' יערות דבש ח"א דרוש ד; ליקוטי חדושי חתם סופר; משנת ר' אהרן ח"ב עמ' יז; דרשות בית ישי ח"א א, ב ו יא (הערה י). וראה עוד: מסוד חכמים (קריב. עמ' 176).

'צבינו עשה לצדיק זה' — עשה רצונו ומאוויו [צבי' בארמית — רצון וצורך. ע' להלן קיא. 'לעטרת צבי — לעושים רצונו (וע"ש בהגר"א); לעיל ז: 'וצבי ביתיה לית הוא עבד'. וכן 'ארץ צבי' — כמו 'ארץ חפץ'. וע' כתובות קיא.].

'גנאי הוא למשה וששים ריבוא שלא אמרו ברוך עד שבא יתרו ואמר ברוך ה' — אף על פי שמושה ובני ישראל אמרו שירה, יש לומר שהקפדה על כך שהקדימו להודות על הנקמה מהמצרים

יש אומרים שמתים הללו היו בני אפרים שמנו לקץ גלות מצרים וטעו ויצאו קודם זמנם והרגום אנשי גת. ויש אומרים: אלו בני אדם שכפרו בתחית המתים (וקמו לתחיה שלא מן הדין אלא להיותם סימן לבית ישראל. רש"י). וי"א: אלו בני אדם שאין בהם לחלוחית של מצוה. וי"א: אלו בני אדם שחיפו את ההיכל כולו שקצים ורמשים. וי"א: אלו מתים שבבקעת דורא שהרגן נבוכדנצר.

דפים צ – צב

קצט. מהם המקראות שדרשו מהם ענין תחית המתים?

ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן (ר' יוחנן).
 וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען (ר' סימא).
 הנך שכב עם אבתיך וקם.... (רבן גמליאל ור' יהושע בן חנניה ורשב"י. ושאלו המינין: דלמא 'יקם העם וזנה...?').
 יחיו מתיך נבלתי יקומו, הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל (רבן גמליאל. – 'ודלמא מתים שהחיה יחוקאל?').
 וחכך... דובב שפתי ישנים (רבן גמליאל. – 'ודלמא רחשי מרחשן שפוותיה?').
 אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם (רבן גמליאל).
 ואתם הדבקים בה"א חיים כלכם היום (רבן גמליאל עפ"י 'יש אומרים').
 הכרת תכרת (רבי עקיבא. ולר' ישמעאל דברה תורה כלשון בני אדם, והוא לומד מפעם נוספת שכתוב שם 'ונכרתה').
 ויציצו מעיר כעשב הארץ (כך אמרה קליאופטרא לר' מאיר).
 אני אמית ואחיה, מחצתי ואני ארפא.
 'או ישיר משה ובני ישראל (ר' מאיר).
 אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה (ר' יהושע בן לוי).
 קול צפיק נשאו קול יחדו ירננו (ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן).
 יחי ראובן ואל ימת (רבא).
 ורבים מישני עפר יקיצו, אלה לחיי עולם... (רבינא).
 ואתה לך לקץ ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימין (רב אשי).
 שאול ועצר רחם... (ר' טבי בשם ר' יאשיה).

דף צג

- א. מה עלה באחריתם של חנניה מישאל ועזריה?
- ב. היכן היה דניאל בשעה שהשלכו חבריו לכבשן האש?
- ג. מה ארע ליהושע הכהן הגדול, ומדוע?
- ד. על מי נאמר שם עולם אתן לו?

א. לדברי רבי אליעזר, חנניה מישאל ועזריה מתו בעין הרע, מקנאת הבריות ותמיהתם על הצלתם. וכן אמר רב. לרבי יהושע, ברוק טבעו (כלומר מבושה. מפרשים). וכן אמר שמואל. וחכמים אומרים: עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות. וכן אמר ר' יוחנן. [ויש אומרים שהיו סריסים עד סוף ימיהם (עפ"י רש"י). ויש אומרים שנתרפאו לאחר צאתם מן הכבשן].

ב. נבוכדנצר שלח את דניאל למקום אחר. לרב, הלך לכרות נהר גדול בטבריה (וי"ג בטורא – הר). שמואל אמר: להביא זרע אספסת. ורבי יוחנן אמר: להביא חזירי אלכסנדריא לבבל. ושלשה היו באותה עצה שיצא מן המקום; הקב"ה – שלא יאמרו בזכות דניאל ניצלו. דניאל – חשש פן יקוים בו 'פסיליהם תשרפון באש' לפי שנבוכדנצר עשאו אלוה. ונבוכדנצר – שלא יאמרו שרף את אלהיו.

ג. יהושע הכהן הגדול הושלך לכבשן עם שני נביאי השקר אחאב בן קוליה צדקיה בן מעשיה. ואע"פ שניצל ממות בגדיו נשרפו, לפי שהיו עמו שני רשעים וניתנה רשות לאש לשלוט. ולכך נענש, לפי שהיו בניו נושאים נשים שאינן הגונות לכהונה ולא מיחה בהם.

ד. שם עולם אתן לו – דרשוהו על דניאל, שנקרא הספר על שמו.

דף צד

ר"א. א. מפני מה לא נעשה חזקיהו משיח?

ב. כיצד היתה מיתתם של סנחריב וחילותיו?

ג. מפני מה זכה אותו רשע להקרא 'אסנפר רבא ויקירא'?

ד. בשל איזה עוון עלה מלך אשור על ישראל?

ה. מפני מה ניצלה ירושלים?

א. ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח [וסנחריב גוג ומגוג], אך מפני קטרוגה של מדת הדין על שלא אמר שירה לפני הקב"ה על כל הנסים שנעשו לו, לכך לא נעשה משיח.

ב. לדברי רבי יוחנן, חילות סנחריב גופם נשרף תחת בגדיהם. ולרבי אלעזר, שריפת נשמה וגוף קיים (וע' שבת קיג: בשינוי).

ג. לכך זכה אותו רשע להקרא 'אסנפר רבא ויקירא', מפני שלא סיפר בגנותה של ארץ ישראל, שאמר ולקחת אתכם אל ארץ כארצכם ולא אמר שהיא עדיפה ממנה.

ד. מפני שהעם מאס במלכות בית דוד, ורצו ברצין ובבן רמליהו, לכך עלה מלך אשור על ישראל.

ה. לכך זכתה ירושלים לעשות להם נס כעוברי הים וכדורכי הירדן, להינצל מאשור, מפני ריבוי עסק התורה שפעל חזקיה המלך [שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות].

דף צה

ר"ב. א. על מה נענש דוד בכליון רוב זרעו?

ב. אלו שלשה אנשים קפצה להם הארץ, ומהו לשון 'קפצה'?

ג. כמה אנשים נשארו מכל מחנה סנחריב?